
MEGTART A SZÓ

HASZNOSÍTHATÓ ISMERETEK
A KÁRPÁTALJAI MAGYAR
NYELVHASZNÁLATRÓL

SZERKESZTETTE: CSERNICKÓ ISTVÁN

Milyen kérdésekre kereshet választ az Olvasó ebben a kötetben

- kik és hányan beszélnek a magyar nyelvet Kárpátalján?
- milyen kilátásai vannak a régió magyar közösségének a demográfiai mutatók alapján?
- miért beszél több nyelven is a kárpátaljai magyarok többsége?
- van-e valamilyen rendszer, logika abban, hogy hol, mikor, kivel milyen nyelven beszélünk?
- mi az a kétnyelvűség és milyen típusai vannak?
- milyen társadalmi következményei lehetnek a kétnyelvű nyelvi helyzetnek?
- miért kiegyensúlyozatlan a nyelvtudásunk?
- hogyan válhat valaki kétnyelvűvé a családban és az iskolában?
- milyen kortól lehet/érdemes nyelve(ke)t tanulni?
- miért ajánlják a nyelvészek és a pszichológusok az anyanyelven való oktatást?
- miért nem ajánlják a nyelvészek és a pszichológusok a többségi nyelven való tanulást?
- miért használnak a kárpátaljai magyarok ukrán/ orosz eredetű szavakat a magyar beszédükben?
- mi az oka annak, hogy időnként egyazon beszélgetésen belül átváltunk egyik nyelvről a másikra?
- mit tartanak szokatlannak a kárpátaljaiak nyelvhasználatában a magyarországiak és miért?
- milyen törvények, rendeletek és hogyan szabályozzák Ukrajnában a nyelvek használatát?

MEGTART A SZÓ

MEGTART A SZÓ

Hasznosítható ismeretek
a kárpátaljai magyar nyelvhasználatról

Szerkesztette: Csernicskó István

MTA Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottság
Hodinka Antal Intézet

Budapest – Beregszász, 2010

MEGTART A SZÓ

Hasznosítható ismeretek a kárpátaljai magyar nyelvhasználatról

Írta:

Beregszászi Anikó
Csernicskó István
Hires-László Kornélia
Karmacsi Zoltán
Márku Anita
Molnár D. István
Molnár József

Szerkesztette:

Csernicskó István

Készült a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola
Hodinka Antal Intézetében, az MTA HTMTÖ támogatásával.

A kötetben szereplő illusztrációkat válogatta, szerkesztette, a fotókat készítette:
*Beregszászi Anikó, Csernicskó István, Gönczy Sándor, Karmacsi Zoltán, Makó András,
Márku Anita, Molnár József és Molnár D. István.*

Tipográfia: Fábián Zoltán

A kiadványban szereplő keretes írások nagy része átvett anyag. Ezeknél mindig feltüntettük a forrást.
Ha sem a forrás, sem a szerző nincs jelölve a keretes írásban, a szöveg a szerzők munkája.

A „felélesztett” ír nyelv című írást Bányi Szilvia készítette.

A Hozzáadó kétnyelvűség Európában: Finnország példája című keretes rész szerzője Ferenc Viktória.

A nyelvválasztást befolyásoló egyéb tényezők Molnár Anita írása.

A kötet kiadását támogatta a:

© A szerzők

© MTA Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottság és Hodinka Antal Intézet

ISBN 978-963-508-582-8

TARTALOM

Előszó (Csernicskó István)	7
A kisebbségi nyelvek megtartásának alapvető feltételei (Csernicskó István)	9
AKIK A MAGYAR NYELVET FENNTARTJÁK: MAGYAROK ÉS MAGYAR ANYANYELVŰEK KÁRPÁTALJÁN	13
A kárpátaljai magyarság népességföldrajzi viszonyai	15
A kárpátaljai magyarság lélekszáma és területi elhelyezkedése (Molnár József és Molnár D. István)	15
Anyanyelvi összetétel (Molnár József és Molnár D. István)	23
Korszerkezet, nemi összetétel (Molnár József és Molnár D. István)	25
Népszaporulat, migráció (Molnár József és Molnár D. István)	26
Közoktatás, iskolázottság (Molnár József és Molnár D. István)	27
Vallási összetétel (Molnár József és Molnár D. István)	29
Előrettekintés (Molnár József és Molnár D. István)	30
A KÉTNYELVŰSÉG ÉS A MAGYAR NYELV HASZNÁLHATÓSÁGA	33
Nyelvhasználati helyzetek és színterek	35
Mi a kétnyelvűség? (Csernicskó István)	35
Nyelvválasztás: a nyelvek közötti „munkamegosztás” (Beregszászi Anikó, Csernicskó István)	42
A kétnyelvűség lehetséges következményeiről és típusairól (Csernicskó István)	49
Hogyan válhat valaki kétnyelvűvé?	54
A kétnyelvűség típusai a nyelvelsajátítás ideje és indítéka szerint (Csernicskó István)	54
A kétnyelvűség kialakulása a családban, avagy: mikortól lehet/érdemes elkezdni a második nyelv intézményes tanítását/tanulását? (Beregszászi Anikó, Csernicskó István és Karmacs Zoltán)	56
Tannyelvválasztási útmutató szülőknél és pedagógusoknak (Csernicskó István)	62
Miben segíthetnek a tudományos ismeretek a kisebbségi szülőknél, amikor tannyelvet (oktatási nyelvet) választ gyerekének? (Csernicskó István)	62
Mit mérlegeljen a szülő, amikor az oktatás nyelvéről dönt? (Csernicskó István)	69
Milyen szintű nyelvtudás várható el a kisebbségeiktől? (Csernicskó István)	72
A KÉTNYELVŰSÉG HATÁSA A KÁRPÁTALJAI MAGYAR NYELVHASZNÁLATRA	77
A nyelvek érintkezése (Csernicskó István)	79
Hatások a szóképzésben és a nyelvi rendszerben	81
A szókölesönzés (Csernicskó István, Hires-László Kornélia és Márku Anita)	82
A nyelvérintkezések hatása a nyelvi rendszerben (Beregszászi Anikó és Csernicskó István)	93
A nyelvek egymásra hatása a kommunikatív kompetenciában (Csernicskó István)	98
A kódváltás: váltogatás a nyelvek között (Beregszászi Anikó, Csernicskó István és Márku Anita)	98
A névhasználati és megszólítási szokások (Beregszászi Anikó és Csernicskó István)	103
Egyéb kétnyelvűségi hatások (Csernicskó István)	107

JOGOK ÉS LEHETŐSÉGEK AZ ANYANYELV HASZNÁLATÁRA	111
A nyelvhasználat jogi háttere	113
Ügyfelek és hivatalnokok (Csernicskó István)	113
Az Alkotmány és a törvények (Csernicskó István)	116
Az Ukrajna által aláírt nemzetközi dokumentumok (Csernicskó István)	125
Elnöki, kormány- és miniszteri rendeletek (Csernicskó István)	129
A nyelvi jogokról, összefoglalóan (Csernicskó István)	130
AZ ANYAYNELV FENNTARTÁSÁNAK SZÁNDÉKA.....	137
Kétnyelvű környezet és nemzeti azonosságtudat (Csernicskó István)	139
Ajánlott irodalom (Csernicskó István).....	147

A kétnyelvűség kialakulása az oktatás révén: tananyelv választási útmutató szülőknek és pedagógusoknak

A kisebbségben élők számára fontos, hogy megtarthassák saját anyanyelvüket és nemzetiségüket, azonoságtudatukat (identitásukat). Ugyanakkor az is lényeges, hogy elsajátítsák annak az államnak a hivatalos nyelvét, amelyben élnek. Erre a leggyakrabban az iskolában kerül sor.

A Kárpát-medencei kisebbségi magyar iskolák feladatairól Lanstyák István a következőket írja: „A Kárpát-medence peremországaiban működő kisebbségi magyar iskolák mindenekelőtt abban különböznek az illető országok többségi iskoláitól, hogy bennük az oktatás céljai közt jóval hangsúlyozottabban szerepelnek *nyelvi célok*. A kisebbségben élő magyar nemzetiségek nyelvük hosszú távú megőrzése, ill. a többségi társadalomba való szükséges mértékű beilleszkedésük érdekében az oktatás legfontosabb nyelvi céljaként *az anyanyelv már ismert beszélt nyelvi regisztereinek megerősítését, kiteljesítését, s újabbaknak (a standard nyelvváltozatnak, a különféle szaknyelveknek stb.) alapos elsajátítását, valamint a második nyelv szükséges mértékű megtanítását* határozzák meg. Térségünkben tehát e kisebbségi közösségek az anyanyelvű oktatás alapvető nyelvi célját a *funkcionális kétnyelvűség* elérésében látják; (...) egyre fontosabb nyelvi célkitűzés valamely *világnyelv* alapjainak a megtanulása”. Lanstyák István: Anyanyelvi nevelés a határon innen és túl. In: Csernicskó István és Váradi Tamás szerk. *Kisebbségi magyar iskolai nyelvhasználat*, 11–15. Budapest: Tinta Könyvkiadó és Kiadványszerkesztő Bt. 1996. 11. old.

A kárpátaljai magyar szülők, akik valamennyien gyermekük boldogulását tartják szem előtt, szerencsés helyzetben vannak, hiszen választhatnak: magyar vagy ukrán tananyelvű iskolába íratják gyermeküket. Am a tananyelv választás számos olyan következménnyel jár, melyek meghatározó hatással lehetnek a gyermek iskolai teljesítményére és további boldogulására. Ahhoz, hogy a szülő ilyen helyzetben a szerinte neki legmegfelelőbb döntést hozza meg, ismernie kell néhány, a kisebbségi helyzettel kapcsolatos, tudományos kutatásokkal igazolt tény.

„Ahhoz, hogy a kárpátaljai magyar közösségnek reális esélye legyen a megmaradásra, illetve a világban zajló társadalmi-politikai folyamatokban való részvételre, elengedhetetlen egy olyan nyelvi alap, amely az anyanyelv megőrzésén nyugszik, s erre épül rá az államnyelv és egy jelentős világnyelv megfelelő szintű ismerete.

A kárpátaljai magyarságnak (...) saját jól felfogott érdeke, hogy *anyanyelve megőrzése mellett elsajátítsa az államnyelvet és még legalább egy világnyelvet*. A közösség elé tehát ennek elérését kell célként kitűzni. A fentiek értelmében a kárpátaljai magyar tananyelvű oktatás célja és feladata tehát jól kommunikáló, az anyanyelvet az adott beszédhelyzethez igazodó módon használni képes, a helyi értékek és az összmagyar kultúra iránt fogékony, az anyanyelvet a következő generációnak lehetőség szerint továbbadó, ugyanakkor kétnyelvű, vagyis az államnyelvet és egy nemzetközi nyelvet a boldogulásához megfelelő szinten ismerő egyének képzése.” Beregszászi Anikó: A kárpátaljai magyarság nyelvhasználati sajátosságai a nyelvi tervezés szemszögéből. *Kisebbségkutatás* 2002/2: 368–375.

Miben segíthetnek a tudományos ismeretek a kisebbségi szülőnek, amikor tananyelvet (oktatási nyelvet) választ gyermekének?

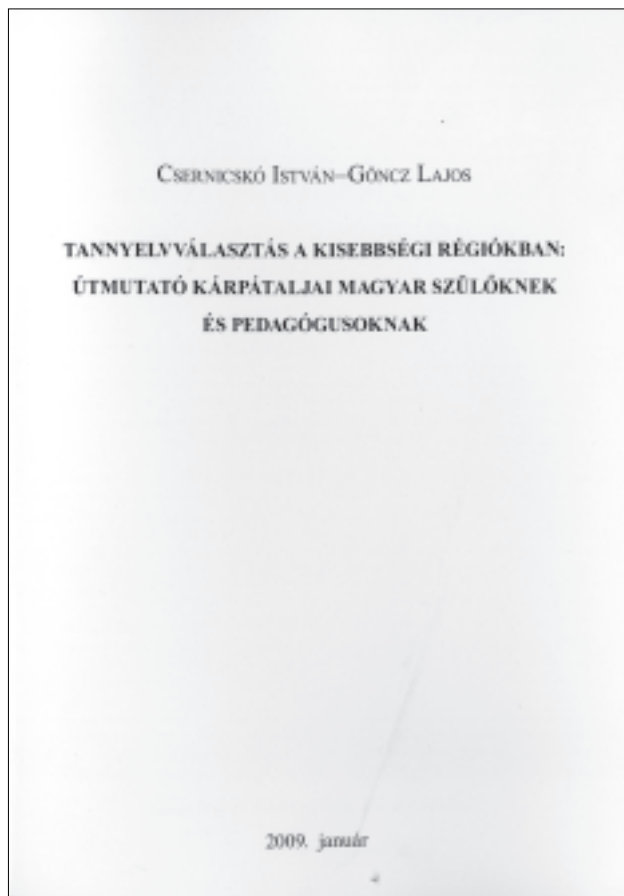
A szülőnek (és a pedagógusnak, mint oktatási szakembernek, ha a szülő tőle kér tanácsot) tudnia kell, hogy létezik:

a) Hozzáadó és a felcserező kétnyelvűségi helyzet

Hozzáadó (additív) kétnyelvűségi helyzetről akkor beszélünk, ha a nemzetiségileg és nyelvileg egyes környezetben használt nyelveket és a hozzájuk kapcsolódó kultúrákat nem rangsorolják, hanem egyformán magasra értékelik, a két nyelv tudása pedig nagyobb érték egyetlen nyelv ismereténél. (Lásd a közmondást: *Ahány nyelven tudsz, annyi ember vagy!*) Ilyenkor az ott használt nyelvek tanulása vonzó cél, és ritka a nyelvcsere. Az egyik nyelv tanulása nem a másik rovására történik, hanem az egyik nyelvhez hozzáfejlődik a másik.

Felcserező (szubtraktív) a kétnyelvűségi helyzet, ha a környezet az egyik nyelvet és kultúrát kívánatosabbnak tartja a másikkal, előnyben részesíti. Ilyenkor gyakoribb a leértékelt nyelv felcserezése a

felértékelt nyelvvel, vagy az utóbbi tanulása az előbbi rovására. A felcsereülő kétnyelvűségi helyzet nyelvcsereéhez, beolvadáshoz vezet. Következésképpen lehet mindkét nyelv hiányos ismerete is. Ez olyankor jelentkezik, amikor az első nyelv (anyanyelv) fejlődéséhez nincsenek meg a megfelelő feltételek, közben pedig a második nyelv (a többségi nyelv) tanulását erőltetik.

Csernicskó István és Göncz Lajos: Tannyelvválasztás a kisebbségi régiókban: Útmutató kárpátaljai magyar szülőknek és pedagógusoknak c. füzetének borítója.

b) Felszíni és kognitív nyelvi kompetencia

A felszíni (társalgási) és kognitív (tanulási) kompetencia egy nyelv ismeretének szintjei. A felszíni nyelvi kompetencia olyan nyelvtudás, amely az alapszókinés, valamint az alapvető nyelvtani szabályok ismeretében mutatkozik meg, és lehetővé teszi a hétköznapi helyzetben való társalgást. A kognitív nyelvi kompetencia magas szintű nyelvismeretre utal, amikor a nyelvet a gondolkodás, tanulás, ismeretszerzés eszközeként is használhatjuk. A felszíni nyelvi kompetencia akár néhány hónapnyi nyelvtanulás révén kialakulhat. A kognitív nyelvi kompetencia sokkal tovább fejlődik, egy másik nyelvben való kialakulásához évekre van szükség. Az iskolai eredményességet, a tanulás hatékonyságát a kognitív nyelvi kompetencia határozza meg.

Ezenkívül a szülőnek azt is tudnia kell, hogy:

c) A nyelvtudások fejlődése szorosan összefügg

A második nyelvben (esetünkben az ukránban) elérhető nyelvi felkészültség az anyanyelvben kialakult kompetencia függvénye. Ha az első nyelvben a kompetencia alacsony, és beiktatjuk a második nyelv (az ukrán) intenzív tanulását vagy az ukrán nyelven való tanulást, ez károsítja az anyanyelv későbbi fejlődését, ami viszont a többségi nyelvben való haladást is nagyon megnehezíti, korlátozza. Ha viszont az anyanyelvi kompetencia szintje magas, és további fejlődéshez is megvannak a feltételek, az ukrán nyelv tantárgyként való intenzív oktatása a leghatékonyabb módja annak, hogy magas szintű kétnyelvűség alakuljon ki és a nyelvi fejlődést ne érje károsodás. A kisebbségi tanulók helyzetére vonatkoztatva ez azt jelenti, hogy két nyelv magas szintű ismerete akkor várható, ha az anyanyelvük fejlődik megfelelően (többek között az iskola segítségével is, azt választva tanulni), mert ez a többségi nyelv (az ukrán) magas fokú ismeretét is eredményezi, ha azt megfelelő módszerekkel oktatják és intenzíven tanulják.

„Az állam nem hivatalos nyelvét anyanyelv-ként beszélők számára hármas javaslat tehető: a) a megfelelő anyanyelvi nevelés; b) a 'hivatalos nyelvnek' második nyelvként történő eredményes elsajátítása; c) valamint egy, az őszámukra speciálisan kialakított idegennyelv-tanítási rendszer.” Szépe György: *Jegyzetek a nyelvi tervezésről és a nyelvpolitikáról. Általános Nyelvészeti Tanulmányok XV* (1984): 303–329.

d) Eltérő következményekkel jár a második nyelven és az anyanyelven folyó oktatás

A többségi (ukrán) nyelven folyó oktatásnál a második nyelv kizárólagos vagy erősen domináns (hangsúlyos) szerepet játszik, az anyanyelvű oktatásnál az anyanyelv (első nyelv) szerepe kizárólagos vagy erősen domináns. Mindkét oktatási formának sok változata van, de a változatok hatásaiban nagy különbségek nincsenek.

A többségi nyelven folyó oktatás olyan oktatási forma, amelynél a többség nyelve (az ukrán) az oktatási nyelv. Nyelvi befullasztási programnak nevezik, mivel hosszú távon az anyanyelvnek a többségi nyelven való felcsereülését serkenti. A többségi nyelven (ukránul) tanuló kisebbségi gyerekeknél az anyanyelv fejlődése megreked. Amíg azon a nyelven, amelyen az oktatás folyik, nem épül ki a magas szintű kognitív nyelvi kompetencia, a gyerekek alulteljesítenek az iskolában, mert ott olyan diákokkal kell lépést tartani-

Tove Skutnabb-Kangas könyve azokat az oktatási modelleket is bemutatja, melyek eredménye egy- vagy kétnyelvűség.

uk, akiknek az iskola nyelve az anyanyelvük, és akik az iskola kultúrájának hatásai alatt formálódtak. Amennyiben a tanulók nem önszántukból (illetve a szülők akaratából) tanulnak a többség nyelvén, hanem azért, mert nincs más választási lehetőségük, a fenti következmények még hatványozottabban kifejezésre jutnak. Ezeknek a tanulóknak a társadalom az iskolán keresztül azt az „üzenetet” közvetíti, hogy a mellőzött nyelv (vagyis az anyanyelvük) és kultúra kevésbé értékes, az iskolában azért nem is jutott hely a számára. Ha pedig a szülők választották gyerekeiknek a többségi (ukrán) nyelven való iskolázást, választásukkal ők sugallják ezt a gyerekeknek. A nyelvi befullasztási program tulajdonképpen azt üzeni a gyerekeknek, hogy legjobb, ha lemond származásáról, nyelvéről és kultúrájáról, ha azt akarja, hogy értékeljék. Sok ilyen gyerek ezért feladja családi nyelvét és kultúráját, és átveszi az iskolát irányító csoport értékrendszerét és normáit. (Az anyanyelvápolás, amikor kiegészítésként a kisebbségi számára külön órákon anyanyelvük nyelvtanát és nemzeti irodalmukat oktatják, az ilyen helyzeten vajmi keveset enyhít). A másodnyelvű oktatás feleszerű kétnyelvűségi helyzetet teremt.

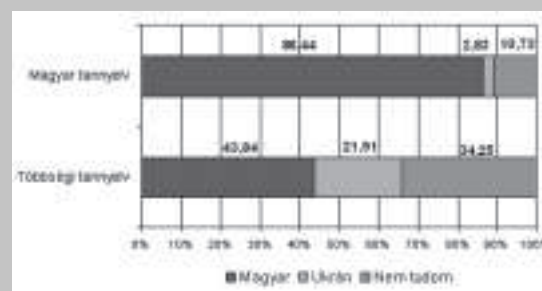
A magyar családi és nyelvi környezetből hirtelen ukrán közegbe kerülő gyerek úgy érzi magát, mintha az úszásoktatás első lépéseként bedobnák

Ha egy közösség tagjai úgy vélik, hogy az általuk beszélt (egyik) nyelvnek nincs értéke, ha nem látják szépnek, akkor sokkal nagyobb az esélye annak, hogy elfordulnak tőle; leváltják, akár egy divatjamúlt ruhadarabot vagy bútort, s más nyelvet használnak, amikor erre választási lehetőségük van.

Az alábbi ábra az *Ön szerint melyik nyelv szebb?* kérdésre adott válaszokat mutatja be 576 kárpátaljai magyar felnőtt válasza alapján. Egyértelműen látszik, hogy a magyar nyelven tanultak körében sokkal magasabb azok aránya, akik a magyar nyelvet vélik szebbnek, azaz – nyilván érzelmi s nem esztétikai vagy tudományos alapon – ennek a nyelvnek tulajdonítanak magasabb szimbolikus értéket. Azoknál viszont, akik ukránul vagy oroszul tanultak:

- jelentősen kisebb azok aránya, akik a magyar nyelvet tekintik szebbnek;
- az ukrán szépségeit magasabbra értékelők aránya hétszerese,
- a bizonytalanoké, dönteni nem tudóké pedig több mint háromszorosa a magyar nyelven iskolázottakénak.

Ön szerint melyik nyelv szebb: a magyar vagy az ukrán?

a mély vízbe (nem véletlenül nevezik ezt az oktatási formát befullasztásinak). Ráadásul versenyt kell úsznia olyan kortársaival, akik már tudnak úszni, csak a technikájukon és taktikájukon kell még csiszolni. A tehetséges gyerek előbb-utóbb megtanul ugyan úszni, ám társai addigra behozhatatlan előnyre tesznek szert, s már jóval előtte tempóznak. Vagyis: a családban csak magyar szót halló gyerek, ha többségi (ukrán) tannyelvű iskolába kerül, kezdetben gyakorlatilag semmit se ért abból, ami körülötte történik. Egy idő múlva (néhány

hónap alatt) elsajátíthatja a legalapvetőbb nyelvi formákat, s már megérti a pedagógus mondatait (kialakul a felszíni kompetencia). Fokozatosan képessé válik arra is, hogy *betanulja* a tananyagot, ám arra nem, hogy értő módon *megtanulja*, elsajátítsa. Így mindenképpen lemarad azokhoz a kortársaihoz képest, akiknek nem okoz gondot a magyarázat nyelvének megértése, s végig a tananyagra koncentrálnak.

„A tudás mellett kisebbségiként az érvényesülés természetesen könnyebben megy annak, aki minél magasabb szinten bírja az államnyelvet. Senki nem kérdőjelezi meg, hogy szükség van a többségi nemzet nyelvének ismeretére, aminek elsajátítását módszertani kérdésként kell kezelni (...). Ha a nyelvtudás, amellyel a tudást szeretnénk közvetíteni, hiányos, hiányos tudású, rossz mutatókat tükröző képzettséghez vezet, ami a képzési piacon nem segíti az egyén boldogulását.” Orosz Ildikó: *A függetlenségtől a narancsos forradalomig. A kárpátjai magyarság helyzete a független Ukrajnában (1991–2005)*. Ungvár: PoliPrint, 2007. 376. old.

Ha a kisebbségi gyerek a többségi nyelven oktató iskolában sikereket ér el, az nem az iskola, hanem a gyerek érdeme, s minden bizonnyal sikeres volna akkor is, ha anyanyelvén tanulhatna. Csak ebben az esetben elkerülné azt a sokkot, ami akkor éri, mikor általa nem ismert nyelven várnak el tőle magas szintű iskolai teljesítményt. És nem szedne össze már az első iskolai éveken olyan hátrányt, ami nehezen ledolgozható.

Kétségtelen, hogy az ukrán tannyelvű iskolában a hosszú évek alatt meg lehet tanulni az államnyelvet. Ám maga a nyelvtudás nem garancia a boldogulásra. Ha így volna, minden ukrán anyanyelvű ember sikeres és boldog volna Ukrajnában.

Arról nem is beszélve, hogy az iskolában nem az ukrán nyelv elsajátítása az egyedüli és legfontosabb cél. Emellett meg kell tanulni a matematikát, fizikát, kémiát, biológiát, történelmet, irodalmat is. A többségi nyelven való tanulás akkor is nyilvánvalóan hátráltatja az ismeretszerzést és a hatékony tanulást, ha már bizonyos mértékben kialakult a kognitív nyelvi kompetencia. Ha a magyar gyerekeknek egy olyan nyelven (ukránul) kell birkózni ezeknek a tantárgyaknak az anyagával, melyet kezdetben nem is ért, az iskolai évek alatt valószínűleg megtanul ugyan ukránul, de vajon elsajátítja-e a többi tantárgy anyagát? Hiszen az iskolai oktatásnak az a célja, hogy a gyerek minél jobban

elsajátítsa a tananyagot, a tanárnak pedig az a feladata, hogy ezt elősegítse. Nagyon rossz, ha ezt egy mesterséges tényező akadályozza; mégpedig az, hogy a diáknak azon a nyelven kell küszködni a matematikával, történelemmel, amelyet kevésbé ismer, mint az anyanyelvét. Mindezt annak érdekében, hogy jobban elsajátítsa az ukrán nyelvet. Beláthatjuk: az ukrán nyelven való tanulás túl nagy ár, amit a nyelvtudásért fizetni kell, hiszen ez a többi tantárgy tanulásának kárára van. Sokkal hatékonyabb az, ha a gyermek saját anyanyelvén tanul, és az anyanyelvén oktató iskola keretein belül tanulja meg az államnyelvet. Így megfelelő szinten elsajátíthatja a többi tantárgy anyagát is.

Matematika, 2. osztály, 1. rész

Talán a fentiek ellenére néhányan mégis úgy gondolják, hogy a magyar környezetben felnövekvő gyermek számára nem okoz gondot, ha egy olyan nyelven kell tanulnia minden tantárgyat, amelyet (legalábbis kezdetben) nem beszél magas szinten (azaz nincs kognitív nyelvi kompetenciája). Az így vélekedők figyelmébe három matematika feladatot ajánlunk, melyeket a 2. osztályos tankönyvből emeltünk ki. (M. В. Богданович: *Математика 2 клас*. Київ: Освіта, 1999, 53–54. old.) Próbálják megoldani a 7 éves gyermekeknek szánt feladatokat, és mérjék az időt: hány pere alatt boldogultak.

1. Вранці термометр показував 7 градусів тепла, а вдень – 13 градусів. На скільки градусів підвищилась температура вдень?

2. Вранці термометр показував 7 градусів тепла. Опівдні температура підвищилась на 6 градусів. Скільки градусів тепла показував термометр опівдні?

3. З машини вивантажили 6 ящиків із маслом, і в ній залишилося ще 7. Скільки ящиків із маслом було в машині спочатку?

Ha megvan a megoldás, lapozzanak egyet. Itt megtalálják ugyanezeket a feladatokat a fenti ukrán tankönyv magyar fordításából, melyet a magyar tannyelvű iskolák 2. osztályaiban használnak. Ítélik meg: ha Önök magyar anyanyelvű 7 évesek volnának, ukrán vagy magyar nyelven boldogulnának könnyebben a feladatokkal?

„A kisebbségi nyelven történő oktatásnál a többségi (...) állam részéről elhangzik az, hogy abban az esetben, ha a tanuló nem a többség nyelvén tanul és szerez diplomát, nem tud érvényesülni, tudása nem lesz egyenértékű. Ebben a kérdésben általában az oktatás nyelvének problémáját összemossák a nyelvoktatás kérdésével, a tudást a nyelvtudással.” Orosz Ildikó: *A függetlenségtől a narancsos forradalomig. A kárpátaljai magyarság helyzete a független Ukrajnában (1991–2005)*. Ungvár: PoliPrint, 2007. 376. old.

Kutatásainkból kiderül, hogy a kárpátaljai magyar felnőttek azon részének 5%-a, amely ukrán tanuló nyelvű iskolába járt, saját bevallása szerint *nem tud sem írni, sem olvasni magyarul*; az orosz tannyelvű iskolát végzettek körében 11% azok aránya, akik *nem tanultak meg magyarul írni, olvasni*. A magyar iskolában végzetteknek viszont mindegyike megtanul írni és olvasni magyarul és a többségi nyelven egyaránt. Ha mégis megtanulnak anyanyelvükön írni és olvasni a többségi nyelven tanuló gyerekek, akkor azt az iskolán kívül, és egészen biztosan nagy energia- és időráfordítással teszik, miközben az anyanyelvükön tanuló kortársaik leekét írják, továbbtanulási esélyeiket növelő különóra jár, vagy éppen önfeledten játszanak.

A nem magyar iskolában tanuló magyar gyerek írott nyelvel való birkózásának szépirodalmi feldolgozását nyújtja Weinrauch Katalin: *„Az én titkoss naplóm (B. Öcsi, a ukrán isk. 4-ik. osztályos tan.) 1985”* című könyve, ahol a főhős így kezdi naplóját: „Mekfogattam magamban hodj én mától naplót fogok írni, ojan titkosat, amibe majd mindenfélét beleírhatok ami énvelem mektörténik. (...) Anya aszt mongya, hogj rémes mijen hibásan irok madjarul (...), az én véleménjem, hogj én igenis hejesen irok, de sajnos az anjukám másképen láttya.”

A magyar tannyelvű iskolában végzett és a többségi nyelven tanult kárpátaljai magyarok többségének anyanyelvi ismeretei között még akkor is jelentős eltérések mutatkoznak, ha az ukránul/oroszul tanultak anyanyelvükön is elsajátítják az írás és olvasás fortélyait. Kutatásaink szerint többségük sem szóban, sem írásban nem sajátítja el anyanyelvének köznyelvi normáját.

Matematika, 2. osztály, 2. rész

Az előző oldalon lévő három ukrán nyelvű feladat után nézzük, hogyan boldogulunk a magyar nyelvű változattal!

1. A hőmérő reggel 7, délbén 13 fok melege mutatott. Hány fokkal emelkedett a hőmérséklet délre?

2. A hőmérő reggel 7 fok melege mutatott. Délbén a hőmérséklet 6 fokkal emelkedett. Mennyi volt a levegő hőmérséklete délbén?

3. Az autóról leraktak 6 láda vaját, s ekkor még 7 láda maradt rajta. Hány láda volt eredetileg az autón?

(M. V. Bohdanovics: *Matematika 2. osztály*. Lviv: Szvit Tankönyvkiadó, 1996.)

Gondoljanak arra, hogy Önök magyar anyanyelvű 7 éves (2. osztályos) gyermekek. A feladatok helyes megoldása a következő (ne feledjük: az iskolában nemcsak a jó eredmény számít, hanem az is, hogy az iskolai körülmények között elvárt módon teljes feleletet adjon a tanuló):

Előbb ukrán nyelven:

1. Температура вдень підвищилась на 6 градусів.

2. Термометр опівдні показував 13 градусів тепла.

3. В машині спочатку було 13 ящиків із маслом.

Majd magyarul:

1. A hőmérséklet délre 6 fokkal emelkedett.

2. A levegő hőmérséklete délbén 13 fok volt.

3. Az autón eredetileg 13 láda vaj volt.

A tannyelv hatásairól

Kutatásaink során 2000-ben 675 egy évvel az érettségi előtt álló középiskolás (Iskola 2000), 2003-ban pedig 516 felnőtt kárpátaljai magyar (Rétegződés 2003) töltött ki egy nyelvhasználati kérdőívet. Az adatközlők többek között a következő feladatokat kapták:

Jónak tartja-e az alábbi mondatokat? Ha nem, javítsa őket úgy, ahogyan Ön szerint helyesek lennének!

1. Ha Béla rosszul válogassa meg a barátait, pórul jár. (SUK)

2. A plakátragasztó egész nap ragassza a plakátokat. (SZUK)

3. Én nem tudnák úgy viselkedni, mint te. (NÁK)

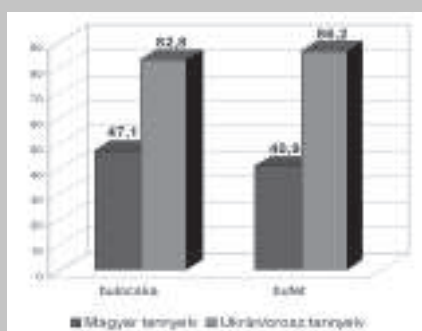
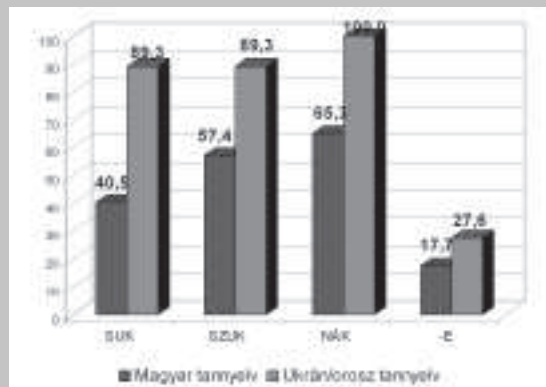
4. Nem-e akarsz te is enni egy fagyit? (-E)

5. Friss buloeskát hoztak a bufetbe. (buloeska, bufet)

Aki a megadott mondatokat a köznyelv szabályai szerint javította, az a következő mondatokat írta a kérdőívbe:

1. Ha Béla rosszul *válogatja* meg a barátait, pórul jár.
2. A plakátragasztó egész nap *ragasztja* a plakátokat.
3. Én nem *tudnék* úgy viselkedni, mint te.
4. Nem *akarsz-e* te is enni egy fagyit?
5. Friss *zsemlét* hoztak a *biüfébe*.

A tesztmondatok révén vizsgált nyelvi jelenségek a nyelv művelők által leginkább

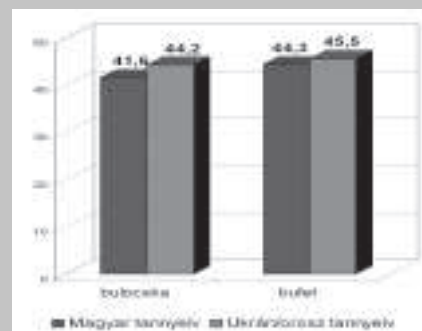
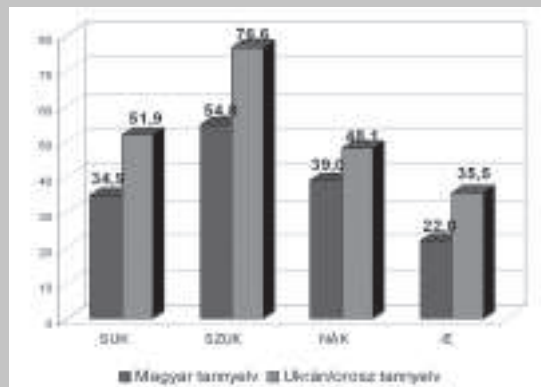

A megadott feladatokat helyesnek tartó (nem javító) adatközlők aránya (Iskola 2000)

Két felvidéki magyar nyelvész egy kutatás során egynyelvű magyarországi középiskolások nyelvhasználatát két szlovákiai magyar diákesoportéval vetette össze. A kétnyelvű szlovákiai diákok egy része magyar nyelven (Bm csoport), másik része szlovák tannyelvű középiskolában tanult (Bs csoport). A vizsgálat eredményeként kiderült: szinte alig van eltérés a magyarországi, illetve a magyar nyelven tanuló szlovákiai magyar középiskolások nyelvhasználatában, pedig közöttük ott az országhatár. Jól nagyobb eltéréseket találtak a két szlovákiai diákesoport között: a magyar nyelven tanuló nyelvhasználatában sokkal közelebb áll a magyar irodalmi nyelvhez vagy köznyelvhez (amit a nyelvészek standard

helytelenített változatok közé tartoznak.

A kutatás során jelentős különbségeket találtunk a magyar és a nem magyar tannyelvű iskolát végzett adatközlők között. Azok körében, akik anyanyelvükön (vagyis magyarul) tanultak, sokkal többen javították a köznyelv szabályainak megfelelően a fenti mondatokat. Azok körében viszont, akik nem magyar tannyelvű iskolába jártak, jóval többen akadtak, akik helyesnek tartották, és nem javították ki a kérdőívben szereplő mondatokat.

A megadott feladatokat helyesnek tartó (nem javító) adatközlők aránya (Rétegződés 2003)

nyelvváltozatnak neveznek), mint a velük egy országban élő, de szlovák tannyelvű iskolában tanuló kortársaiké.

„Az a tény, hogy a Bm csoport diákjainak válasza oly sok esetben álltak közelebb a tőlük negyvenötven kilométerre, egy másik országban élő diákokéhoz (akiket soha nem láttak s nem beszéltek velük), mint a velük azonos épületben tanuló Bs csoportbeli diáktársaikéhoz (akikkel naponta találkoznak és nagyrészt magyarul beszélnek!), jól mutatja, milyen fontos szerepet játszik a magyar tanítási nyelvű iskola a standard magyar nyelv változat elsajátításában.”
Lanstyák István – Szabó Mihály Gizella: *Magyar nyelvhasználat, iskola, kétnyelvűség*. Pozsony: Kalligram Könyvkiadó, 1997. 139–140. old.

„...a kisebbségi nyelvek oktatása nem csupán nyelvoktatás: mindazon tudás és gyakorlat elsajátítása is, amely az adott kisebbségi kultúrát jellemzi.” David Crystal: *A nyelv enciklopédiája*. Budapest: Osiris, 1998. 456. old.

Nem magyar tannyelvű iskolában arról sem hall a gyerek, mi volt a honfoglalás, s minek látogat annyi magyar turista Vereckére; miért ünnepeljük Szent István napját augusztus 20-án; nem fogja érteni, mit jelent nekünk Mohács, Világos, Trianon, s miért könnyezik meg sokan a Himnusz; ki volt Rákóczi, Kossuth, Széchenyi; mit írt Petőfi, Jókai, Ady vagy József Attila; mit keres Zrínyi Ilona és a kis Rákóczi szobra a munkácsi várban. Vagyis: a nem magyar tannyelvű iskolában a gyerekek nem alakul(hat)nak ki a nemzeti azonosságtudatot és kultúrát meghatározó közösségi gyökerei, élményei.

Az anyanyelvű oktatásnál minden (vagy a legtöbb) tantárgyat anyanyelven oktatnak, a többségi nyelvet pedig tantárgyként. Ez anyanyelvmegőrző program: az anyanyelv megtartása és fejlesztése szempontjából jó eredményekhez vezet, a többségi nyelv fejlődését pedig az iskolán kívül a környezet is erősen serkenti. Az anyanyelvű oktatás a hozzáadó kétnyelvűségi helyzet elemeit növeli. Az államnyelv megfelelő szintű ismeretét eredményezi, ha a többségi nyelvet kétnyelvű (a kisebbségi és többségi nyelvet és kultúrát egyaránt ismerő) tanárok oktatják, speciálisan az adott kisebbségi közösség számára kidolgozott módszerek, tantervek és tankönyvek, oktatási segédanyagok (szótárak, szemléltetők, munkafüzetek) segítségével.

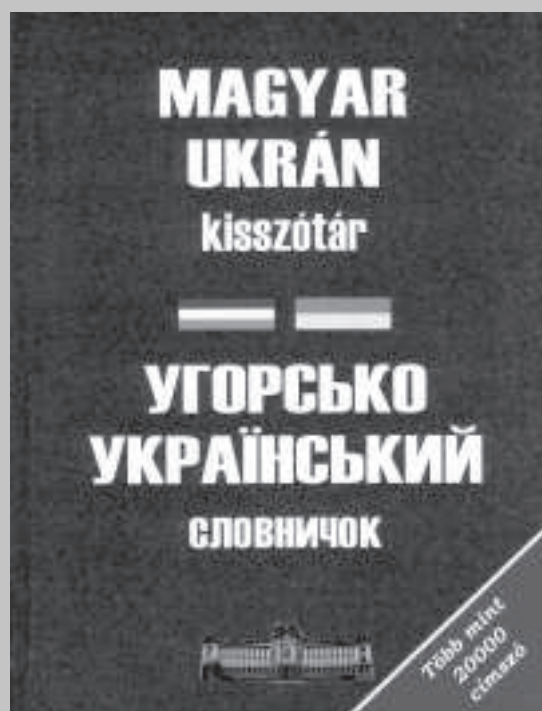
Ha azt szeretnénk, hogy gyermekünk elsajátítsa az ukrán nyelvet, s közben jó eredményeket érjen el a többi tantárgyból is, akkor nem az ukrán tannyelvű iskolát célszerű választani. Inkább azt kell elérni, hogy a magyar tannyelvű iskolákban oktassák eredményesen az államnyelvet.

A nyelvsajátítás hatékonyságában, így természetesen az ukrán nyelv eredményes megtanulásában is kulcsszerepe van a nyelvet tanuló gyermek motivációjának. Vagyis annak, hogy akarja-e, hogy elsajátítsa ezt a nyelvet. Ám a gyerekek az iskolai ukrán nyelv órára ritkán mennek azzal az egyértelmű céllal, hogy megtanuljanak ukránul. Az iskolások egyszerűen órára mennek. A motiváció, a nyelv és nyelvtanulás iránti érdeklődés kialakításában és fenntartásában kulcsfontosságú szerepe van a pedagógusnak. Ha a tanító, tanár órái érdekesekek, ha ott jól érzi magát a gyermek, akkor sokkal nagyobb az esélye annak, hogy motivált lesz. Számos tudományos kutatás és a legtöbb tanár tapasztalata igazolja, hogy a tanuló akkor tudja a leg-

Bár az államnyelv sikeres iskolai elsajátításához szükséges feltételek megteremtése állami feladat, a kárpátaljai magyar közösség számos erőfeszítést tett annak érdekében, hogy gyermekeink számára könnyebbé tegyék az ukrán nyelv megtanulását. Szótárak, tankönyvek, nyelvkönyvek, oktatási segédanyagok jelentek meg e célból. Mindez azt jelenti, hogy ma már a magyar tannyelvű iskolába járó gyermekeknek is van lehetőségük arra, hogy elsajátítsák az ukrán nyelvet.

KÁPRÁLY MIHÁLY

Beszéljünk UKRÁNUL!

Szótárak és nyelvkönyvek segítik az ukrán nyelv elsajátítását

sikeresebben elsajátítani a második nyelvet, amikor az elsődleges cél nem maga a nyelvtanulás, nem az óra anyagának vagy a házi feladatnak a bebiztosítása, hanem a gyerek számára érdekes témákról való kommunikáció gyakorlása a különböző szerepjátékok, nyelvi játékok révén. Nagyon fontos módszertani elv (amit egyébként az anyanyelv elsajátítása is alátámaszt), hogy az iskolában a nyelvórán a kommunikációra (az egyes beszédhelyzetekben felmerülő „problémák” megoldására) kell a hangsúlyt fektetni. A tanulók teljesítményét pedig inkább a tartalom (vagyis a kialakított nyelvhasználati szituáció megoldása) felől kell értékelni, nem pedig a grammatikai formák helyessége alapján. A nyelvtani ismeretek elsajátítása ugyanis csupán egyik eszköz a sikeres kommunikáció irányába, s nem a leglényegesebb eleme a nyelvtanulásnak vagy nyelvoktatásnak. Ezt egyébként könnyű belátni: ha a valódi életben használni akarunk egy nyelvet, akkor sohasem azt a kérdést kell megválaszolnunk, hány tagmondatból áll egy közlés, vagy hogy milyen ragozásban áll az adott ige; ehelyett egy adott beszédhelyzetet kell úgy megoldanunk, hogy megértjük, mit akarnak tőlünk, s úgy tudunk válaszolni, hogy minket is megértsenek. Ha pedig az iskolán kívüli világban erre van szükség, akkor nyilvánvaló, hogy a tanórákon is ezt kell(ene) elsősorban gyakorolni.

Mit mérlegeljen a szülő, amikor az oktatás nyelvéről dönt?

A fent elmondottakból világos, hogy a tannyelv megválasztása elsősorban identitásformáló, valamint esélyegyenlőséget növelő hatása miatt fontos. Az identitás (az egyén tudása arról, hogy bizonyos társadalmi csoportokhoz tartozik, és ez számára érzelmi és értékjelentőségű) a megélt tapasztalatok révén alakul ki. Így magától értetődő, hogy a választott iskola, annak tannyelve és az oktatott tartalmak a tanulók identitásformálásának meghatározó tényezői. A szülő tehát, amikor iskolát és tannyelvet választ gyerekének, döntő módon befolyásolja nemzeti azonosságtudatának alakulását. Sok szülő gyakran nincs teljesen tisztában döntésének következményeivel. Az iskolának és az oktatási szakembereknek kötelessége ezekről a szülőket megfelelően informálni, ily módon is hozzájárulva a szabad identitásválasztás jogának gyakorlásához.

Egyértelmű, hogy a szülő kizárólagos joga olyan tannyelvű iskolába írni gyermekét, amely szerinte a gyermek boldogulását leginkább szolgálja. Ahhoz azonban, hogy egy ilyen fontos döntés, amely a gyerek egész további életútját, lelki fejlődését, közösségi és családi kapcsolatait nagymértékben befolyásolja, valóban a gyerek javát szolgálja, a szülőnek sok mindent mérlegelni kell.

„Az első nyelv a legtöbb szlovákiai magyar beszélő számára egyedüli vagy döntő meghatározója nyelvi identitásának, így szerepe összehasonlíthatatlanul fontosabb a másodnyelvénel, amely sok esetben csupán eszköz arra, hogy az emberek a szükséges mértékben integrálódni tudjanak a többségi társadalomba. A másodnyelv indokolatlan mértékű fejlesztése, a másodnyelvi dominancia az egyént elidegenítheti otthoni környezetétől és saját kisebbségi közösségétől.” Lanstyák István: A kétnyelvű oktatás veszélyei Szlovákiában. In: Ring Éva szerk., *Felzárkózás vagy bezárkózás? A többnyelvű oktatás előnyei, veszélyei a kisebbségi közösség életében*, 43–73. Budapest: EÖKIK, 2005. 59. old.

Első lépésként az elvárásait kellene megfogalmaznia a gyerek (nyelvi és egyéb) fejlődését illetően és áttekintenie a rendelkezésére álló oktatási lehetőségeket. E két dolgot kell majd utána összehangolnia: a célt (elvárásait, amiket a gyerekenél el szeretne érni) és a célhoz vezető utat (a választott oktatási programot, a tannyelvet). Nem valószínű, hogy sok olyan szülő akadna, aki kisebbségiként ezt ne úgy fogalmazná meg: azt szeretné, hogy gyereke a magyar és az ukrán nyelvben is minél magasabb szintű jártasságokat szerezzen, illetve alaposan elsajátítsa a többi tantárgy anyagát is.

Számos, a nyelvi fejlődés folyamatát kétnyelvűségi helyzetben kevésbé ismerő szülő abból indul ki, hogy a gyerek az anyanyelvét a családban már úgyis megtanulta, ezért a többségi iskolában majd hozzátanulja a többségi nyelvet is, és így mindkettő birtokába jut. Ma már (ismerve a feleserelő és hozzáadó kétnyelvűségi helyzetek hatásait és a nyelvek elsajátításában jelentkező kölcsönhatásokat) tudjuk, hogy ez a jóhiszemű, de naív elképzelés leggyakrabban nem két nyelv birtoklásához, hanem (számos más körülménytől függően) a többségi nyelv dominanciájához, távlatilag esetleg nyelvcserehez és a nemzetiség feladásához vezet. Anyanyelvi tudásában a gyerek megreked a társalgási, konyhanyelvi szinten (amely miatt majd később szegyenkezik, és nem is meri vagy nem akarja használni anyanyelvét; ugyanakkor képtelen lesz azt saját gyerekére átörökíteni, vagy nem is érzi azt szükségesnek).

A kisebbségi szülők 20–30%-a mégis a többségi nyelven folyó oktatás mellett dönt. Ahhoz azonban, hogy a két nyelv nagyjából egyforma szintig felfejlődjön, a két nyelv és két kultúra hatásainak nagyjából egyenlő erősséggel kell hatniuk a gyerekre. Amennyiben az egyik nyelv használata csak a családra és a legszűkebb környezetre korlátozódik, az élet minden más területén pedig a másik nyelv és kultúra hatásai

- van-e jogunk magyarul fordulni egy-egy hivatalhoz?
- kiírhatjuk-e magyarul is üzletünk, vállalkozásunk nevét?
- reklámozhatjuk-e magyar nyelven cégünk szolgáltatásait?
- kihirdetheti-e magyarul is határozatait egy magyarok lakta település önkormányzata?
- valóban nyelvében él-e a nemzet?
- milyen összefüggés van a kárpátaljai magyarok anyanyelve és nemzeti azonosságtudata között?

ISBN 978-963-508-582-8

A nyelvészek ma már sokat tudnak arról, milyen alapvető demográfiai mutatókkal jellemezhető a Kárpát-medencei magyarság; konkrét adataik vannak a határon túli magyar nyelvváltozatok jellemzőiről; pontos ismeretekkel rendelkeznek arról, milyen nyelvi jogi helyzetben használatos a magyar nyelv az egyes régiókban; szakmailag megalapozott, saját kutatási eredményekkel is alátámasztható tanácsokkal tudnak szolgálni a kétnyelvűségről és annak hatásairól, a tannyelv-választásról, illetve ennek lehetséges következményeiről stb. Ám ezek a kutatási eredmények és ismeretek csak nehezen (vagy gyakran egyáltalán nem) jutnak el azokhoz, akik mindebből profitálhatnának.

Célunk, hogy a magyar nyelv kárpátaljai változatai kapcsán az elmúlt másfél évtizedben felhalmozott tudományos kutatási eredményeket tájékoztató és ismeretterjesztő szándékkal és formában egyetlen kötetben foglaljuk össze. Munkánk mindezen ismereteket szándéka szerint röviden, könnyen értelmezhető és áttekinthető módon, a nyelvészeti szakképzettséggel nem rendelkező művelt olvasót célközönségként tekintve mutatja be. Könyvünk egyfajta segédkönyve kíván lenni azoknak a szülőknek, akik tanácstalanok abban, milyen tannyelvű iskolát válasszanak gyermekük számára; azoknak a pedagógusoknak (s nem csak a nyelv szakosoknak), akik nap mint nap találkoznak a kétnyelvűség hatásaival tanítványaik nyelvi produkcióiban; azoknak a köztisztviselőknek (polgármestereknek, önkormányzati képviselőknek, helyi politikusoknak), akik egy-egy hivatalos határozat megszövegezése vagy közzététele előtt nem tudják eldönteni, kihirdethetik-e magyarul döntésüket; azon vállalkozóknak, üzletembereknek, akik szeretnék magyarul is kiírni üzletük nevét, hirdetni árukínálatukat és szolgáltatásaikat, megkötni szerződéseiket, ám nem tudják, van-e erre jogi lehetőségük; azon helyi politikusoknak, döntéshozóknak, akik nem tájékozottak a nyelvi emberi jogok területén. Ajánljuk továbbá könyvünket mindazoknak, akik érdeklődnek a kárpátaljai magyar nyelvváltozatok, a Kárpátalján élő magyarok iránt.

